

Revista *FAMILIA* – o revistă de cultură (1865-1906)

Asist. univ. drd. *Claudia DOROFTEI*
Universitatea din Oradea

Începuturile presei românești din Ungaria și Transilvania sunt legate de trezirea la conștiința națională a poporului roman, de eforturile depuse de intelectualitatea română la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pentru afirmarea pentru cultură a idealurilor naționale. Mijlocul cel mai potrivit de dezmoșire a sentimentelor și de trezire la viața națională și spirituală proprie îl constituie cultivarea limbii și a științei, îndeosebi a filologiei și istoriografiei. (1)

Un succint excurs istoric privind evoluția presei românilor din Transilvania, din părțile sale vestice și din marile orașe ale imperiului, Viena și Budapesta, relevă faptul că după revoluția de la 1848-1849, mai cu seamă în timpul regimului liberal și în primul deceniu al dualismului austro-ungar, mișcarea culturală a românilor aflați sub stăpânirea străină a afirmat organe de presă viabile, puternic atașate cauzei poporului, adevărate tribune de luptă și trăire în conștiința românească, al căror aport se identifică cu însăși istoria luptelor din a doua jumătate a veacului al XIX-lea care au apărut cu sfințenie cauza Transilvaniei.

Unele ziare și reviste românești au avut o apariție scurtă, dar cele mai multe, biruind vicisitudinile iscate de către autorități, au rezistat cu vrednicie, fără îndoială prin străduința unor intelectuali luminați și concursul publicului cititor, adică urmași de popor, de către masele largi românești de la sate, târguri și orașe, dovedind la nivel transilvan și național chiar, o dezvoltare paralelă, o comuniune spirituală militară, manifestându-se ca adevărate școli politice și culturale ale românilor din Transilvania, de pretutindeni. (2)

Viața cultural-literară a românilor ardeleni aflați sub dominația habsburgică a constituit unul din avanposturile luptei de veacuri pentru afirmarea voinței naționale și pentru Unire. Jumătatea secolului al XIX-lea a marcat momentul strângerii forțelor „inteligentei” românești cu preocupări literare la nivelul unui sistem de uniune de crez și ideal. În această atmosferă, în care literatura ardeleană începea să dea roade, se simțea acut nevoia unui periodic literar specializat, în paginile căruia să se poată desfășura condeiele artistice ale națiunii. (3)

Intenția lui Vulcan de a edita o revistă culturală și literară proprie datează de la începutul activității sale gazetărești. O astfel de realizare din domeniul culturii și literaturii pretindea, în condiții specifice ale românilor din Ungaria, o pregătire temeinică pentru a i se așeza o bază trainică, cu cât mai mult cu cât primele încercări de a fonda periodice au eșuat. Vulcan trece la realizarea idealului mărturisit în mai multe articole numai după ce crease toate condițiile și după ce dobândise, între 1859-1865 o oarecare experiență în domeniul ziaristicii. La vârsta de 24 de ani, Iosif Vulcan, la 5 aprilie 1865 - se adresează Locotenenței din Buda cu cererea pentru publicarea unei reviste literare ce avea să poarte titlul de **Familia**. (4)

Titlul revistei lui Vulcan – așa cum reiese și din articolul program, formulat într-un stil atrăgător, simulând o conversație cu cititorii are o dublă semnificație: năzuința de a se adresa fiecărei familii românești în parte și „familiei” mai mari, de fapt întregii națiuni; pe de altă parte, o revistă concepută în acest sens și care lua în considerare stadiul de dezvoltare a vieții sociale și culturale a românilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu se putea angaja doar la propagarea vreunui curent literar sau ideal pur estetic.

În ceea ce privește programul, acesta este cât se poate de limpede, un program nu pur literar, ci social, atotcuprinzător, care conține atât scopurile culturale urmărite cât și motivele care l-au îndemnat să editeze revista **Familia**. Două idei care se desprind din programul tânărului redactor: năzuința de educare în spirit național și ridicarea maselor prin cultură. De menționat este și observația lui Vulcan după care **Familia** „*nu se va ocupa de politică, ci va vorbi sincer, simplu și curat despre tot ce nobilează inima, învațește cunoștințele noastre*”. Vulcan urmărea să asigure cititorilor săi o educație multilaterală, de aici caracterul enciclopedic al revistei sale, popularitatea de care s-a bucurat, precum și longevitatea ei. (5)

Literatura a ocupat un loc de frunte în paginile revistei lui Vulcan, dar nu în exclusivitate, deoarece o gazetă literară, în sensul restrâns al cuvântului, ar fi fost incompatibilă cu programul său social, reducând posibilitățile de instruire și educare a neamului său. **Familia** ca o revistă pur literară – în ciuda faptului că ea a fost destinată în primul rând intelectualității și micii burghezii de la orașe și sate, ar fi rămas fără cititori. Numai prin diversitatea și bogăția informațiilor, prin abilitatea cu care a știut să ofere lecturi interesante și utile pentru cititori cu pretenții și gusturi deosebite, prin caracterul ei deschis spre toate problemele esențiale ale națiunii reușise Vulcan să asigure apariția „*foii enciclopedice și beletristice cu ilustrațiuni*” timp de aproape 42 de ani.

Însemnătatea **Familiei** constă tocmai în faptul că a fost publicată pentru mase largi de cititori care acum făceau primii pași spre o viață

culturală națională, ducând lumina și grai românesc în cele mai îndepărtate sate și cătune. Se angajase la o muncă încordată de lămurire și maturizare culturală a poporului român, netezindu-i calea spre o civilizație și o viață mai modernă.

Fără a aduce modificări esențiale de structură și formă, Vulcan reușește să editeze o revistă cu care se putea mândri și care ocupă un loc deosebit de important în cultura și literatura română. (6)

După un număr de probă din 6 mai, la 1 iunie 1865, la Budapesta apare revista **Familia** „foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni”, care va deveni din 5/18 octombrie 1870 „*totodată organul publicațiilor societății pentru fond de teatru român (național)*”. (7) Revista a impus cu precădere în părțile vestice ale Transilvaniei, un stindard național de care cercurile conducătoare ale Ungariei au fost nevoite să țină seama datorită permanentei și indistructibilei solidarități în care această revistă s-a aflat cu masele românești. Cu toate că încă din primele numere **Familia** și-a manifestat, în mod evident declarativ și evitant, caracterul apolitic, la 1876-1878, în condițiile în care cercurile reacționare austro-maghiare au încercat reprimarea oricăror manifestări de solidaritate a românilor din Transilvania și Ungaria cu cauza fraților de peste Carpați, s-a alăturat deschis cauzei naționale propagând cu vrednicie în capitala Ungariei, în părțile vestice ale Transilvaniei, în Crișana, Maramureș și Banat, idealul independenței de stat a României.

De la început se adună în jurul **Familiei** un cerc larg și prestigios de colaboratori din toate părțile locuite de români: T. Cipariu, G. Bariț, V. Alecsandri, B.P. Hașdeu, Alex. Roman etc.

Revista va oferi cititorilor, pe lângă numeroase știri politice din actualitate, frecvente noutăți și consemnări din viața literar-artistică a românilor din Transilvania, Ungaria și România. Este urmărită cu atenție orice mișcare de presă, fiind aplaudată fiecare nouă apariție publicistică și regretată fiecare dispariție. Este de remarcat permanentul apel pe care Iosif Vulcan îl adresează cititorilor de a susține revistele. El deplânge indiferența pe care ei o manifestă față de unele publicații.

Revista **Familia** constituie un caz unic în anelele publicisticii noastre atât prin longevitatea ei de patru decenii, cât și prin utila și armonioasa alcătuire a cuprinsului ei scriptic și iconografic. Iosif Vulcan a înțeles din prima clipă cum trebuie să-și organizeze foaia, al cărei calup a rămas timp de 40 ani neschimbat, pentru că a știut din prima clipă cui trebuie să se adreseze și ce trebuie să-i comunice. (8)

Diversitatea domeniilor de acțiune a revistei se dovedește din primul ei an. Pe lângă unele originale (Floarea de pe Cerna a lui I. Sieptianu), o

scriere de altfel minoră, **Familia** publică romane în traducere (Alexandre Dumas - Colinde) versuri de V. Hugo (în traducere de Iosif Vulcan).

Dintre poeții și prozatorii cultivați și sprijiniți de revistă se remarcă de la început cu o activitate susținută Iulian Grozescu, I.C. Drăgescu, V. Ranta Buticescu, Paul Draga, Alexandru Onaciu ș.a.

Lista colaboratorilor este foarte largă și ea demonstrează caracterul deschis al publicației în sensul că nu a impus restricții de curent sau de formațiuni literare.

Episodul cel mai însemnat din existența **Familiei** este cel legat de debutul lui Eminescu. Alături de poezia „*De-aș avea...*” care nu depășește cu mult nivelul altor versuri publicate până atunci în revistă, se citesc în celebrul număr 6 din 25 februarie/ 9 martie 1866 - în al doilea an de apariție al revistei.

Nu se poate spune că gestul revistei de a publica un prea tânăr poet și de a-l primi „cu bucurie” este izolat. Foarte mulți tineri aspiranți la „gloria poeziei” au găsit înțelegere și mai ales spațiu tipografic în coloanele **Familiei** (ex. M. Pompiliu). (9)

De la început sunt stabilite în revistă contacte cu literatura universală prin traduceri diverse în proză și versuri, prin portretele primei pagini sau chiar prin studii de popularizare a literaturii străine (se remarcă în numărul 29/1866 studiul lui I. Hodoș, *Discursuri despre istoria literaturii italiene* – unde sunt oferite date critice asupra lui Dante, Petrarca, Boccaccio). (10)

Familia trebuia să pătrundă în fiecare cămin românesc și să strângă în jurul aceleiași mese, la care prezidă capul familiei, mădularele ei de felurite vârste, atenți la lectura ultimului număr al foaiei. Idealul lui Vulcan a fost *familia culturală* și acest ideal l-a afișat tot timpul în frontispiciul revistei, care deși s-a schimbat de câteva ori, a urmat mereu icoana aceleiași erminii: în jurul mesei, tata citește revista, probabil cu voce tare, mama coase, dar ascultă, fata cea mare este la pian, tânărul e în fața unui șevalet, un adolescent e cu cartea în mână, iar fetița mezina e cu ochii la mâinile mamei.

Începuturile **Familiei** au fost modeste iar în primul ei an de apariție nici nu se deosebea aproape cu nimic de predecesoarele ei. Vulcan a căutat să publice informații despre toate evenimentele mai importante din țară și de peste hotare să prezinte activitatea personalităților, evenimente ale istoriei și culturii universale, îmbogățind astfel cunoștințele cititorilor săi.

Revista apare la început de trei ori pe lună iar ceva mai târziu, dat fiind succesul înregistrat, săptămânal, proprietarul, redactorul și editorul ei fiind timp de 42 de ani Iosif Vulcan.

Nu și-a modificat formatul în tot cursul îndelungatei apariții, suferind doar o schimbare de sediu, la 27 aprilie 1880, de la Pesta la Oradea.

S-a menținut constantă și structura de organizare a revistei. Aproape fiecare număr înserează pe prima pagină, sub mult cunoscutul sau frontispiciu, un portret al câte unei mari personalități cultural-politice de la noi sau din lume, însoțit de un text biografic. Se publică apoi creații în proză și poezie, originale sau traduceri, apoi studii de istorie, lingvistică, folclor. Finele publicației este dedicat rubricilor de știri politice. „*Ce e nou?*”, de noutăți literare (Literatura și arta), de *Conversare cu cititoarele*, jocurilor de rebus, poștei redacției. (11)

În revistă apar o mulțime de articole instructive: impresii de călătorie, scrieri într-un stil degajat și familiar despre artă, educație, amor, artă plastică, muzică, modele de broderie etc. Cu scop educativ este publicat, în 1872 (nr. 8 și următorul), ciclul de epistole estetice către o copilă, traduse din Ch. Oeser de G. Bariț, portretele și biografiile unor compozitori de renume mondială ca de exemplu, al lui Rossini, Berlioz, Liszt ș.a. O mare atenție a acordat revista lui Vulcan artelor plastice, înregistrând chiar din primul număr expozițiile organizate în Transilvania, România și peste hotare și publicând articole despre mișcarea plastică a vremii, arta cultă și cea populară, despre necesitatea înființării unui muzeu național. (12)

Fiind contemporană cu evenimentele de maximă importanță, atât pe plan european (războiul franco-prusac, Comuna din Paris), cât și pe plan național (războiul pentru independență) revista se constituie ea însăși ca un însemnat izvor documentar. Se poate afirma că toate evenimentele istorice mai importante din jumătatea a doua a veacului trecut, cu întreaga lor desfășurare și semnificație, și-au găsit în mod amplu oglindirea în paginile **Familiei**, fiind comentate cu perseverență.

După 15 ani de apariție la Budapesta, Iosif Vulcan, în primăvara anului 1880, decide să mute redacția **Familiei** la Oradea, unde revista continua să apară fără întrerupere până la sfârșitul anului 1906.

Elementele care l-au determinat pe Vulcan să acționeze într-un asemenea fel trebuie căutate în convingerea acestuia ca apariția revistei **Familia** într-un oraș de la extremitatea vestică a spațiului locuit de români este nu numai necesară, ci și stimulativă. Aceasta idee este formulată de însuși proprietarul și redactorul revistei într-un articol. În „*calitatea în care mă așez în acest oraș – menționează Vulcan – doară voi putea face mai bun serviciu națiunii mele, căci voi tinde a împlini o lacună*”.

Pentru a-și putea menține prestigiul obținut printr-o activitate publicistică de mai bine de un deceniu și jumătate, precum și pentru a fi mai folositor neamului său, redactorul responsabil al **Familiei** a considerat că este oportun să-și stabilească sediul redacției acolo unde se simțea mai de multă

vreme necesitatea unei publicații românești militante, revista producând un incontestabil reviriment în viața culturală a românilor din Crișana.

Numărul 32 din 9 mai al **Familiei** – va apare în orașul de pe Crișul Repede, cu el inaugurându-se un nou și important capitol al istoriei presei românești din Crișana. Fiind de câteva decenii una din cele mai citite publicații românești, fapt atestat de marele număr de abonați redactorul ei responsabil a transformat-o într-o autentică tribună de luptă și de propagare a ideologiei naționale. (13)

Sumarul revistei se menține și în perioada 1880-1906 în tiparele sale anterioare, cu unele modificări și firești înnoiri. Fiind o publicație enciclopedică, materialele cuprinse în pagini au fost structurate pe mai multe rubrici cu intenția de a oferi lectură pentru toate categoriile de cititori, din mediul urban și rural. Revista și-a consacrat spațiul publicării de creații beletristice, articole și studii științifice, însemnări despre viața socială și evenimentele politice, comentarii estetice și informații documentare despre manifestările culturale ale vremii. Din multitudinea de personalități despre care s-a scris în revistă reținem: T. Vladimirescu, M.Kogălniceanu și Avram Iancu; Andrei Șaguna, Alex.Roman, George Barițiu, Partenie Cosma, Ioan Rațiu și Vincențiu Babeș, C.A.Rosetti, N.Crețulescu, Lascăr Cartagiu, Ion C.Brătianu, Tache Ionescu, D.A.Sturdza. (14)

Bogatul material pe care îl cuprinde revista a prilejuit scrierea a numeroase studii și articole, în care au fost reactualizate aspectele literare și artistice, relevându-se rolul publicației orădene în formarea gustului estetic al cititorilor.

Revista a publicat nuvele, schițe, fragmente de romane (unele traduse din literatura străină), piese de teatru (și traduceri, adaptări, localizări), studii de istorie literară și culturală, articole de teorie literară, „suveneri și notițe” de călătorie în spațiul românesc și în câteva țări europene. (15)

În coloanele revistei se întâlnesc nume ale unor scriitori de prestigiu din România și Transilvania, alături de alții mai modești, care contribuiau la întreținerea unei diversități de preocupări literare. **Familia** a stimulat și creația poetică transilvăneană, atât prin frecvențele încurajări și dezbateri favorabile, cât și prin generozitatea cu care a găzduit în paginile sale producțiile literare ale unor începători. (16)

Revista **Familia** a fost de la început și mai ales după 1880 o revistă a întregii literaturi românești. Ea nu a fost numai o publicație de interes local ci, pentru că a avut o circulație largă, a fost citită în toate ținuturile locuite de români. Numai așa se poate explica faptul că multe talente tinere și scriitori de prestigiu își trimit creațiile literare la revista lui Vulcan.

Mediul din Oradea părea a fi mai prielnic pentru propagarea ideilor naționale și apărarea drepturilor culturale ale poporului român. Aducerea mai aproape a **Familiei** de românii din Transilvania a fost necesară, după Vulcan, și din cauza că „*de câțiva ani încoace...spiritul național a lăncezit mult în românii de dincoace de Carpați*”. Vulcan vrea să fie în mijlocul poporului său, unde revista să poată să constituie un sprijin mai eficace în dezvoltarea vieții culturale și literare, în trezirea națiunii din „întunericul amorfirii” și nepăsarea ce „ne întâmpină pretutindeni”. Mutarea revistei **Familia** la Oradea coincide cu înviorarea vieții literare din Transilvania și România, la care contribuie la rândul ei și **Familia** prin renunțarea la direcția Școlii latiniste și îmbrățișarea unei literaturi cu un pronunțat caracter popular și național, convergând cu mișcarea literară a „Junimii”. (17)

În concepția lui Vulcan răspândirea culturii și ținerea trează a conștiinței naționale constituiau, în împrejurările specifice ale epocii, mijloace mult mai trainice și utile decât cele politice în lupta pentru conservarea etnicului românesc. O deosebită atenție acordă revista lui Vulcan culegerii și valorificării creațiilor populare în „*dezmorțirea sufletelor*” și în dezvoltarea artei și literaturii naționale.

De la început predomina interesul pentru istorie și folclor, încurajând o literatură cu un pronunțat caracter național și popular, menită să îndeplinească atât o funcție politică și etică, cât și una estetică.

Orientarea tot mai pronunțată a lui Iosif Vulcan spre comoara păstrată de popor în credințele și obiceiurile sale a creat condiții favorabile pentru dezvoltarea literaturii române din Transilvania. În revista **Familia**, folclorul și creațiile literare culte inspirate din viața poporului, primesc un spațiu considerabil. Iosif Vulcan a militat pentru o literatură cu caracter popular, plină de optimism, încredere în viața și într-un viitor mai frumos, revista **Familia** manifestând o preocupare statornică pentru valorificarea creației folclorice. (18) În acest sens – Iosif Vulcan înființează alături de revista din Oradea – o publicație, **Șezătoarea** care va avea drept principale preocupări culegerea și comentarea poeziei populare. În activitatea sa Iosif Vulcan este competent susținut de doi dintre cei mai însemnați folcloriști ai timpului, Simion F. Marian și Athanasie M. Marinescu.

Ca să înțelegem pe deplin rolul pedagogic, formativ al **Familiei** e bine să luăm în discuție și importanță pe care revista orădeană o acordă istoriei naționale. De la început istoria e la fel de bine reprezentată în coloanele ei ca literatură. **Familia** va oglindi lupta pentru formarea unei limbi literare, cercetarea tradițiilor și monumentelor noastre istorice. (19)

În cele ce privește limba literară, Iosif Vulcan participă și el prin revista sa la discuțiile în jurul acesteia și al sistemului ortografic. Vulcan a

acordat întotdeauna o mare atenție problemelor de limbă. În cadrul unor rubrici ca *Salon*, *Conversare cu cititoarele* sau *Să ne curățim limba* dezbate cu regularitate unele probleme legate de păstrarea și cultivarea limbii materne și totodată își informează cititorii despre disputele lingviștilor. Fără a intra în detalii, redactorul **Familiei** intervine prin articole sau cuvântări, când sunt tratate chestiuni de principiu. Două sunt ideile principale propagate de Vulcan: necesitatea creării unei limbi literare, la temelia limbii literare și literaturii naționale trebuie să stea limba vorbită de popor. (20)

Meritul cel mai de seamă al **Familiei** este acela că dacă n-a lansat un scriitor, l-a pus în circulație. Pentru întâia oară în Transilvania, ea a pus la îndemâna cititorilor poezia lui Eminescu, a lui D. Zamfirescu, a lui A.Macedonski, Vlahuță sau proza lui Creangă, Caragiale, Delavrancea.

Începând cu 1880 – în **Familia** publică poezii, cronici rimate și schițe D. Zamfirescu pe care le semnează uneori „Don Padil”. Apare apoi un Vlahuță (1884), un Delavrancea (1885), un Coșbuc, semnând cu pseudonimul C. Boscu (1885) poeziile Două întrebări și Unde zbor, apoi Goga (1897) și Agârbiceanu (1901). Și Slavici publică puțin în **Familia**, deși era ardelean de origine. Așadar, scriitorii noștri cei mai de seamă și-au găsit adăpost în coloanele revistei: Bolintineanu, Bolliac, Heliade, Hașdeu, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Coșbuc, Goga și Agârbiceanu.

Prezența scriitorilor români din toate regiunile țării a devenit o permanență și o tradiție la **Familia**, reprezentând astfel o școală literară, o furnizare de modele de imitat și urmat. Acest schimb continuu de valori de la o provincie la alta, de la un scriitor la altul a constituit școala **Familiei**, mulți dintre ei formându-se la această școală a cărturarului bihorean.

Revista orădeană a pus un accent deosebit și pe arta spectacolului teatral și muzical. Știrile și notele despre reprezentațiile teatrale din satele și orașele Transilvaniei, Crișanei, Banatului și Maramureșului, inserate în **Familia** decenii de-a rândul, constituie un material informativ important. (21) În afară de literatură beletristică, Iosif Vulcan și revista sa vor dovedi un interes constant pentru problemele teatrului. Vulcan a fost de fapt unul dintre animatorii de baza ai *Societății pentru fond de teatru român* căreia i-a oferit publicația sa în vederea propovăduirii principiilor ei. Iosif Vulcan urmărește în egală măsură dezvoltarea literaturii dramatice la noi, publicând o serie de piese originale, controlând critic producția dramaturgilor de la noi. (22)

Vorbind despre critică și înainte de-a-l judeca pe Vulcan, trebuie să avem în vedere (înainte de toate) condițiile în care a avut loc această activitate, când lipsa stringentă a unei adevărate literaturi l-au determinat să practice o critică judecătorească, deseori indulgentă și să salute fiecare

apariție nouă cu entuziasm. (23) Pentru ultima perioadă de apariție a **Familiei**, în ceea ce privește orientarea sa critic-literară, trebuie amintită activitatea originală și îndrăzneată a lui Ilarie Chendi. Prin el și prin studiile de estetică ale eruditului Iosif Blaga nivelul teoretic al revistei crește simțitor, dar din păcate acest fapt nu influențează deopotrivă producția artistică. Critica **Familiei** nu a fost sprijinită îndeajuns – acest lucru a contribuit desigur la scăderea valorii creației în proză sau versuri.

Au existat și alte preocupări, mai mult sau mai puțin largi, de la caz la caz, față de evenimentele științifice din cele mai diverse domenii: fizică, astronomie, chimie, geologie, geografie, biologie, medicină, agricultură, silvicultură etc. Sunt redată numeroase acte științifice românești și străine, descoperiri, invenții, revista având chiar o rubrică specială de acest fel. De asemenea, în foarte multe cazuri, găsim date, mai mult sau mai puțin detaliate, cu privire la viața și activitatea a numeroase personalități, dintre care menționăm pe fizicienii și astronomii G.Galilei, G.Bruno, Copernic, Kepler, Newton, Galvani, Toricelli, J.Watt, Volta, Marconi etc.; chimiștii P.Poni, A.Babes, C. Istrati, Mendeleev, A.Nobel; geografii geologii C.Hepites, S.Mehedinți, G.M. Murgoci etc. (24)

Nu scapă din paginile revistei nici aspecte ale activității a numeroase societăți, instituții și ale unor manifestări științifice românești și străine, chiar internaționale în multe cazuri. Astfel, cititorii bihoreni, în primul rând, iau cunoștință cu evenimentele ce aveau loc în cadrul Societății de Științe din București, a Societății Academice Române, apoi a Academiei Române. De asemenea, a Societății Medicilor și Naturaliștilor din Iași, Societății Geografice Române, Societății Farmaciștilor din București, a numeroase Societăți studențești, congrese din diverse domenii. Unul din membrii Academiei Române a fost însuși Iosif Vulcan, în acest fel cunoscând îndeaproape activitatea celui mai înalt for științific românesc. În paginile revistei sale Vulcan instituie chiar o rubrică aparte cu privire la Academia Română, în care nu putem spune că repetă doar Analele, ci dă, de multe ori, numeroase informații și date originale. Cu numeroși oameni de știință români avea chiar relații personale dintre cele mai bune, cunoscându-le îndeaproape preocupările, casa, locul de muncă, așa cum au fost V.Babeș, D.Brândza, Gr.Stefănescu, P.Poni ș.a. (25)

O serie de materiale ale revistei se ocupă direct sau indirect de activitatea unor muzee și grădini botanice, ca cele din București, Iași, Sibiu etc. Apoi, în paginile revistei este relevată, în măsură diferită, activitatea științifică ce se desfășura în cadrul universităților din București, Iași, Cluj, cât și din străinătate. Nu scapă nici publicarea de informații cu privire la viața și activitatea unor animatori ai științei, dintre care amintim doar pe cunoscutul om politic român, Vasile Adamachi.

Propunându-și în mod direct și răspândirea științei în rândul maselor largi de oameni, revista propagă, de cele mai multe ori indirect însă, și ateismul, prin explicarea științifică, în paralel cu cea biblică, a fenomenelor din natură, apoi, prin popularizarea vieții și activității unor oameni de știință declarați dușmani ai religiei, ca Victor Babeș, Ch.Darwin și alții și, uneori chiar prin materiale, care și astăzi sunt de mare actualitate, ca cele referitoare la mișcarea corpurilor cerești, formarea sistemului solar, a Pământului, a continentelor, originea vieții și a omului, evoluția lumii organice în general și mai rar, dar totuși meritoriu și deosebit de semnificativ pentru spiritul vremii, materiale de combatere directă a Bibliei. (26)

S-a insistat în mai multe rânduri asupra bogăției și varietății materialului istoriografic publicat în revista **Familia**, material capabil să ofere, la o privire de ansamblu, o imagine cuprinzătoare a fenomenului istoriografic românesc, prin aceasta înțelegând și integrarea acestuia în istoriografia generală europeană din a doua jumătate a veacului trecut. Se poate afirma chiar că realizările Familiei în această direcție nu au fost egale în epocă de nici una dintre celelalte publicații culturale românești transilvănene.

Alături de prezentarea pe larg a activității unor istorici români, de popularizare în amănunt a operelor lor, fie ele sinteze importante sau studii de mai mică amploare, un loc aparte îl ocupă în paginile revistei lui Iosif Vulcan semnalarea prezenței istoricilor români consacrați în contextul științific european. Cele afirmate cu privire la istoriografie pot fi, de altfel, extinse, ca idee, și de alte domenii, bogăția informației izvorând din interesul manifestat de **Familia** față de tot ce reprezenta la ora aceea România pe plan internațional și, dat fiind profilul revistei, în primul rând ca afirmare pe plan cultural-științific.

Perioada de apariție a **Familiei** se suprapune epocii de afirmare puternică a istoriografiei române pe plan european. Dobândirea autorității în materie a fost consacrată și prin alegerea istoricilor români ca membri ai unor prestigioase societăți științifice internaționale. (27)

Revista **Familia** s-a ocupat pe larg, în zeci de articole și note, de relevarea contribuției istoricilor noștri la sporirea prestigiului științei pe care o serveau în lume. Meritele **Familiei** privind evidențierea activității desfășurate în străinătate de istoricii români în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea și de înregistrare a eforturilor și realizărilor istoriografiei noastre pentru situarea sa la nivel european, sunt remarcabile. **Familia** a fost, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – una din revistele culturale românești care oferea publicului informații prompte și detaliate asupra activității cercurilor științifice din jurul Academiei Române. (28)

După anii 1900 suntem martorii unor prefaceri economice, sociale și politice. În urma unei politici naționale intolerante și restrictive, relațiile dintre guvernul de la Budapesta și naționalități devin tot mai încordate, reprezentanții politici ai românilor transilvăneni renunță la „pasivitate” și adoptă o atitudine politică combativă. În literatură apar alte idealuri, tendințe și curente. Grupările literare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX tind spre a impune o ideologie literară precisă, iar disputele dintre ele aduc în viața literară o polarizare și confruntare de opinii ce pun pe scriitori în fața unor dileme fără precedent. (29)

La 27 mai/8iunie 1904 se sărbătorește la Oradea jubileu de 40 de ani de la fondarea Familiei. Cu prilejul acestei mari sărbători a neamului românesc, Vulcan scoate un număr jubiliar cu contribuția a 51 de colaboratori. (30) Așadar, momentul cel mai însemnat din ultima etapă a existenței Familiei este jubileul de 40 de ani, de la fondarea revistei, ceea ce dă prilej venerabilului jurnalist să facă bilanțul realizărilor, să evoce condițiile sociale și culturale pe care-l avusese în viața intelectuală a românilor din Ungaria. La sfârșitul anului 1903, pregătindu-se de jubileu, Vulcan scrie următoarele: *„Pornită pe timpul când școli superioare românești de fete nu existau deloc, pentru o generație de femei din clasele noastre mai înalte, Familia le-a fost școala de limbă română, ea le-a dezvoltat gustul de citire, ea le-a introdus operele scriitorilor noștri de valoare... A scrie istoricul acestor 40 de ani ar fi poate unele momente interesante pentru fazele progresului nostru cultural. Lucrarea aceasta ar prezenta publicului un caleidoscop în care speranțe, visuri și iluzii se perindau cu dezamăgiri, descurajări și deprimări... Fie cât de modest succesul pe care Familia l-a obținut în presa periodică, fie cât de mic rezultatul ce a produs în promovarea culturii naționale, va fi având și ea un merit care întrece pe al tuturor celorlalte publicații românești de felul ei și anume acela că în 40 de ani a stat neclintit la postul sau și astfel astăzi în toată presa românească este cea mai veche publicație periodică literară”*. (31)

Deși **Familia** a fost sistată după 2 ani, în 1906, opera sa nu poate fi negată, căci **Familia** a înțeles să devină o revistă care, ieșind din localismul îngust al transilvănenilor s-a înălțat la rangul de revistă națională, influența ei asupra scriitorilor români fiind considerabilă. Ea a fost pepiniera de scriitori ai Ardealului și tot ea a fost creatoarea curentului de realism popular în granițele căruia va avea loc dezvoltarea ulterioară a literaturii din această provincie. (32)

Cu toate oscilațiile de concepte sesizate, cu toate neajunsurile unei producții literare de nivel în general scăzut, **Familia** reprezintă pentru întreaga jumătate a secolului al XIX-lea – un puternic imbold, un exemplu în primul rând de continuitate și rezistență. Revista lui Vulcan va exercita în